

Falfirkák 2007 Pécs

Ez a cikk nem kíván komoly elméleti fejtegetésekbe bocsátkozni a street art mibenlétét, megítélését, minősítését illetően. Nem megyünk bele abba az elméleti zsákutcába, hogy művészet-e az utcaművészet, és van-e létjogosultsága a városok közterein. Nehezen ugyan, de megálljuk az értékelést, a graffitik és stencilek jelentőségének kihangsúlyozását, nem általánosítunk, nem bélyegzünk meg senkit, nem védünk és nem támadunk. Vizsgálódunk, dokumentálunk, tesszük azt, ami a szociológus dolga, amikor találkozik egy olyan jelenséggel, amit nem lehet nem észrevenni, ami ránk kiált a házfalokról.

A kutatás¹

A város utcáin és közterein található képek, rajzok, szövegek – összefoglaló néven falfirkák – kutatásában 11 szociológus hallgató vett részt egy kutatásseminárium keretében. A kutatás lépcsőzetesen épült fel, a kvantitatív kutatást megelőzte egy interjúkra alapozott elemzés, amely egy másik vizsgálat részét képezte, ugyanakkor a falfirka-kutatás elméleti előkészítését megalapozta. Az előkészítő vizsgálat 2006 tavaszán zajlott le, amikor számos interjút készítettünk a pécsi underground szféra képviselőivel, street artosokkal, zenészekkel, Dj-vel, illetve kortárs, fiatal művészeti egyesületek vezetőivel, akik érintettek a falfirkálásban vagy érintkeznek, kapcsolatban állnak velük. Az interjúk elemzése során nyert információk, összefüggések nagymértékben orientáltak a dokumentáló munka felépítését, hangsúlyait, illetve az eredmények értékelését is elősegítették.

Elméleti alapvetés

1. *A vizsgálat tárgyának kijelölése:* A kutatás tárgyát azok a közterület különböző objektumain, a magánházak falain, illetve a hozzá tartozó felületeken megjelenő írott vagy/és rajzolt, festett, nyomtatott – az esetek nagy részében illegális – vizuális jelek alkotják, amelyeket graffitinek, stencilnek és matricának nevezünk.
2. *A használt fogalmak meghatározása*
  - 2.1 *Illegális vizuális jel:* A közterület különböző objektumain, közlekedési eszközökön, a magánházak falain, illetve a hozzá tartozó felületeken megjelenő vizuális jelek, melyek a tulajdonosok akarata ellenére vagy azzal nem egyeztetett módon vagy formában kerültek oda. Ide tartozik minden olyan illegá-

lisan kiragasztott, kifüggesztett, vetített reklámanyag, bármilyen célból kihelyezett plakát, matrica, bármilyen falra vagy egyéb objektumra írt, rajzolt, festett jel, amelynek megjelenítését a tulajdonos nem engedélyezte.

2.2 *Jogsabály:* 2004-ben módosították a Büntető Törvénykönyvet, a rongálás szakaszát kiegészítették a „graffitizés” cselekményével. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény a következőképpen egészül ki: „Graffitizés 324/A.§ (1) Aki idegen vagyontárgyon festékekkel, tintával vagy bármilyen más anyaggal nyomot hagy és ezzel kárt okoz, graffitizést követ el”² (Btk. 2004. évi törvénymódosítása, 324/A.§). A graffitizés mint jogsértés lehet szabálysértés vagy bűncselekmény. Amennyiben az elkövetők által rajzolással okozott kár értéke nem éri el a 10.000 Ft-ot, úgy velük szemben szabálysértési eljárás indul, mely 100.000 Ft-ig terjedő pénzbírsággal sújtható. Ezen eljárás lefolytatására az illetékes önkormányzat jogosult. Amennyiben a kár értéke meghaladja a 10.000 Ft-ot, úgy bűncselekmény miatt indul büntetőeljárás.

2.3 *Vizuális környezetszennyezés:* A közterület különböző objektumain, közlekedési eszközökön, a magánházak falain, illetve a hozzá tartozó felületeken, valamint az egyéb építményeken közszemlére kitett vizuális jelek, melyek – függetlenül attól, hogy a tulajdonosok akaratával egyezően vagy annak ellenére, vele egyeztetett vagy nem egyeztetett módon vagy formában kerültek oda – a közlést sértik, rombolják, s az általánosan elfogadott erkölcsi, esztétikai, jogi normáknak nem felelnek meg.

2.3.1 *Legális:* Ennek jó példája és a városlakó bosszúságának gyakori okozója: a reklám. A reklám legáltalánosabb értelemben a kommunikáció egy formája, amely egy bizonyos áru vagy szolgáltatás megvételére, igénybevételére ösztönöz³. A köztereken vagy a közlekedési eszközök oldalán elhelyezett reklámok legalább ugyanolyan eséllyel indulnak a vizuális környezetszennyezés-minősítésért, mint az utcaművészet, viszont legálisak. Gyakran előfordul, hogy az illegálisan működő firkászokból jól fizetett reklámgrafikusok lesznek, sőt olyan is van, aki mindkettőt(!) csinálja. A legális vizuális környezetszennyezésbe tartoznak még a városi funkcionalitás és díszítőkedv egyéb, kivédhetetlen csúfságai is (pl. csúnya térelemek, virágtartók, szemégyűjtő edények, giccses ablakok és kerítésdíszek, stb.).

2.3.2 *Illegális: Street art* A street art egyesek szerint rongálás, vizuális környezetszennyezés, mások szerint utcaművészet. A street art nyitott fogalom, egyes szerzők, művészek minden olyan művészeti céllal készült munkát, előadást, akciót ide sorolnak, ami az utcán, a köztereken történik vagy megjelenik. Talán ez a legbefogadóbb és legnyitottabb felfogás. Mások a köztereken megjelenő vizuális képeket, rajzokat, szövegeket sorolják ide, elkülönítve ettől az előadásokat, performance-okat, akciókat, még ha azok köztéren is történnek. Ez talán a legelterjedtebb felfogás. A street art legszűkebb értelmezésébe csak a stencil és a matrica fér bele, a graffiti már nem. A graffitit a közönséges és gyakran csúnya taged teszük művészeti szempontból

szalonképtelenné. A matrica határeset, mert bár általában a stencilések készítik a matricákat is, de a matrica erős, direkt társadalmi, politikai, környezetvédő, globalizációellenes üzenetei miatt inkább a public artba sorolódik. A stencilék között is találunk – főként a politikai kampányok időszakában – olyan ellenszlogeneket, mint pl. „Ne szavazz, szerveződj!” Tehát a public artnak vannak olyan formái is, amelyek nem egykönnyen választhatók el a street arttól, annak részeként is felfoghatók, és természetesen mint falfirkák illegálisak. Egyébként a public art legális, legalábbis a nyugati országokban gyakran állami támogatással valósulnak meg olyan köztéri, közösségi akciók vagy kihelyezett művek, amelyek szociális, illetve társadalmi célokat szolgálnak. A public art társadalmilag elkötelezett művészet (New Genre Public Art), amelyet mostanában a „művészet a köz érdekében” fordítással lehet magyar nyelvre áttenni (Hock 2005: 99). Tehát a public art nem tartozik a vizuális környezetszennyezés körébe, mert nem illegális és nem izléstelen, szemben a reklámok nagy részével. Kutatásunknak nem volt tárgya a public art, csak a fogalmi tisztánlátás miatt tértünk ki erre. (Egyébként a vizsgált időszakban a közösségfejlesztők egy Pécs-Meszesei zajló szociális-művészeti projekt keretében életre hívtak egy ilyen alkotást.)

2.4./A Graffiti: Eredeti jelentése: felirat. Ha a jogszabály fogalmát fogadjuk el, elég tágra nyitjuk a graffitizés körét, mert az összes rongáló graffitizik, aki lehasít egy darabot egy fapadból, vagy végig karcol egy autót, azaz nyomot hagy más tulajdonán, s ezzel kárt okoz. „A graffiti/falfestészet az új és szabad önkifejezés, az önmegvalósítás, a kapcsolatteremtés, a valahová tartozás, egyfajta menekülés eszköze a művelők számára, ugyanakkor az esztétikai dimenziója gazdagítja a személyiségüket. A graffiti egyszerre élet- és magatartásforma, életstílus, szórakozás, ill. díszítőművészet” (Hajdú 2001)⁴. A graffiti készítésekor általában szabad kézzel, előre megtervezett vázlat alapján történik a rajzolás, fújás, kontúrozás. A kivitelezés gyakran több (legalább három ember) részvételét igényli. A graffiti inkább közösségi, mint individuális műfaj, minden rajz, firka egyedi, nem sokszorosítással előállított. A graffiti lehet pusztán szignó vagy karakteres. A graffiti a street art körébe tartozik, még akkor is, ha sokan a tagek miatt kizárják ebből a kategóriából. Sugár János (*Kriminalizált művészet*) a street art körébe sorolja a graffitit is, ami pedig a tagek általános elutasítását illeti, a következőképpen nyilatkozott erről a kérdéstről: „Az összes graffiti-műfaj mélyén a tag van, mert a tag az, hogy ’én vagyok, az én nevem, becenevem, akármim’ – lehet színesben, nagyban, az ugyanaz. Szerintünk hatalmas félreértés ezekben minőségi különbségeket keresni, mert ez közösségi művészet, amiben a közösségi szempont dönt. Aki tagel vagy graffitizik az nem azért fest az utcafalakra, mert nincs otthon papír vagy nincs pénze vászonra, hanem azért, mert ez egy közösségi műfaj. A többségi társadalomnak az a képviselője, aki megpróbálja a jó és rossz graffitit vagy a

’még nem művészet, már nem művészet’ kategóriáját belevinni, az legjobb esetben is buta, és becsapja önmagát” (*Kriminalizált művészet*).

2.5/B Stencil: Stencilnek nevezzük azt a képet, szöveget vagy képet és szöveget, amelyet egy előre elkészített sablon segítségével, festékkel történő körbe fújásával vagy festésével hoz létre a készítője. Maga a kivágott sablon teszi lehetővé a sokszorosítást, az előállított darabok mennyiségének csak a sablon stabilitása, minősége szab határt. A stencil kifejezés a franciában a nyomdaiparból, az angolban a gyártástechnológiából származik. Mindkét kifejezés közös vonása, hogy sablont vagy mintadarabot jelöl (Day 1987). A stencilék közül a köztéri objektumokra kikerülő képeket vagy feliratokat a street arthoz vagy utcaművészethez soroljuk. Stencilképek papír alapra is készülhetnek, ennek egyik formája az öntapadós matrica vagy a plakát. A plakát műfajával Pécsen, az adott időszakban lefolytatott kutatás során nem találkoztunk (leszámítva a 2006-os év kampányidőszakát). A plakát terjedésének manapság a szegedi street artosok körében lehetünk tanúi⁵.

2.5/C Matrica: Kis méretű öntapadós papír, amire bármit rá lehet nyomtatni vagy szabadkézzel írni, majd kiragasztani. A matricára stenciltechnikával is felkerülhet a kép, a rajz vagy a szöveg. A legkisebb felületet ez foglalja el, és soha nem ragasztják falakra, így legkevésbé szembeötlő, mégis szinte ez hordozza a legtöbb és legteljesebb üzenetet (a politikai kampányok kedvelt eszköze). Érdekes, hogy ezzel szemben matricával találkoztunk a legkevésbé a városban. Gyakoriak viszont a hirdető matricák, amelyek nem tartoznak kutatásunk tárgyai közé.

3. *A fogalmak összefüggésének magyarázata:* A graffiti, a stencil és a matrica nem tartozik egyértelműen az illegális vizuális jelek közé, mivel megtalálhatók a kijelölt legális falakon is, továbbá a matrica a politikai kampányok bevett eszközének számít, s mint ilyen, a szokásjog szerint a „megtűrt” kategóriába tartozik, annak ellenére, hogy kimeríti az illegális vizuális jel fentebb ismertett fogalmát. A vizuális környezetszennyezők köre nem szűkíthető le a falfirkálókra, ebben a körben komoly eséllyel indulnak a köztereken kihelyezett reklámok, a politikai plakátok, szórólapok, ragasztmányok, továbbá a nem túl tehetséges hatósági emberek, hivatalok, vezetők által engedélyezett csúnya, aránytalan, izléstelen köztéri objektumok, produkciók, vagy a magánházaikon vagy az azokhoz tartozó területen közszemlére kitett kevésbé esztétikus díszek, szimbólumok, vizuálisan érzékelhető jelek, hogy csak a legjelentősebbeket említsem. A vizuális környezetszennyezés kategóriájába tartoznak a slumosodó környékek vagy a gettók lepusztuló épületei, az emberi fizikai és erkölcsi nyomor minden fajta közszemlére kitett látványa, de a kevésbé mellbe vágó, de annál gyakoribb omladozó, málladozó falak képe. A graffiti, stencil, matrica ezekhez képest akár üdítő is lehet, különösen ott, ahol a firkász éppen az említett vizuális anomáliákra kívánja felhívni a figyelmet a maga sajátos módján. Nem ritka, hogy egy-egy szépen kidolgozott graffiti vagy stencil esztétikai értéket hordoz, tehát ezeknek a vizuális műfaj-

oknak a vizuális környezetszennyezés körébe történő besorolhatósága nem egyértelmű. A viszonyítás és a környezet milyensége sem mellékes, amikor a falfirkálók tevékenységére a közízlés és a jog nevében kíván lesújtani a társadalom.

4. *A vizsgálat célja:* Egy adott időszakban pillanatfelvételt kívántunk készíteni egy magyar megyeszékhely (Pécs) épületein és köztéri objektumain található összes falfirka, rajz és festmény milyenségéről, összetételéről és a közvetített üzenetekről. Ezen kívül szerettük volna a város mentális térképét megrajzolni a sűrűsödési pontok mentén. A szövegek és képek készítői a társadalom fiatal tagjai, akik tevékenységükkel üzenni kívánnak a többségi társadalomnak, s ezt az üzenetet nem ártana megfejteni, már csak a békés együttélés miatt is. A megértés első lépése a szociológus számára a tények számbavétele, feltérképezése és értékelése, az üzenetek megfejtése – a műfaj jellegéből fakadóan ez másként nem lehetséges.
5. *Előfeltételek:* A falfirkákon belül a graffiti és a stencil elég élesen elkülönül nemcsak az alkalmazott technika miatt, hanem területi előfordulásuk szerint is. A graffitik, stencilek és matricák elhelyezkedése a városban nem egyenletes, preferált pontok a belváros és környéke, illetve a lakótelepek.

Az adatfelvétel gyakorlati menetének és módszereinek leírása

Az elméleti alapvetés után 2007. március 15. és május 15. között, tehát két hónap alatt hajtottuk végre a keresztmetszeti vizsgálatot, melynek során Pécs Megyei Jogú Város közterein és utcáin található összes graffiti, stencil és matrica dokumentálása megtörtént.

1. A város területét 8 egységre osztva végezték el a munkát a Szociológia Tanszék hallgatói. A területeket úgy alakítottuk ki, hogy a köztudatban is meglévő egységet alkossanak. Így jött létre 8 nem egyenlő területet, utcák szerint pontosan lehatárolva.

A területi egységek (körzetek) a következők voltak:

- Történelmi belváros: városhatár által határolt terület
- Tágabb belváros/A
- Tágabb belváros/B
- Tágabb belváros: Mecsek-hegyoldal
- Tágabb belváros: Gyárváros
- Uránváros: Tüzér utca- Kürt utca
- Kertváros
- Meszes

2. A város közterein és utcáin található összes graffiti, stencil és matrica dokumentálása során a különböző objektumokon talált falfirka pontos helye,

elhelyezkedése, nagysága színe, állapota stb. adatlapon és digitális fénykép formában rögzítésre került.

Az adatlapon az alábbi adatok szerepeltek:

- Utcanév, házszám, azonosítószám
- A felület pontos megnevezése, amin a rajz vagy szöveg található: fal, ablak, kapu, kerítés, palánk, áramszekrény, egyéb
- A körzet pontos megjelölése. Erre azért volt szükség, mert egy területen többen is dolgoztak
- A falfirka becsült mérete (a graffitiket négyzetméterben, a stencileket és a matricákat négyzetcentiméterben meghatározva)
- A talajszinttől számított magasság (méterben, illetve cm-ben megadva). Ez nagyon fontos tényező, mert minél magasabban található pl. egy graffiti, annál értékesebb az alkotók körében. A nehezen elérhető hely értéknövelő tényező
- Színek pontos megjelölése
- A falfirka aktuális állapotának rögzítése (3 kategória szerint jól látható, elhalványuló vagy rosszul kivehető)
- A falfirka tartalma: kép vagy kép és szöveg együtt vagy csak szöveg
- A tageket szignóként (szöveggént) kezeltük
- Az adatlap külön rovatában szerepelt a kép vagy szöveg egyszerű leírása, amely lehetővé tette az azonosságok kiszűrését a feldolgozás során (a fényképen történő azonosítás nélkül is)

3. Az adatlapokat és a hozzá tartozó fényképfelvételt elláttuk ugyanazzal a kódszámmal, a későbbi pontos azonosíthatóság miatt.

4. Az adatlapokat ellenőrzés után kódoltuk, a kódokat egy további egyeztetés és ellenőrzés után Excell program segítségével számítógépen rögzítettük.

5. Az adatlapon szereplő rovatok csak az előfordulások gyakoriságának leírását tették lehetővé, ami a dokumentációs és kvantitatív összegzéseket célzó kutatásunk voltaképpen lényege. Az információk összegzése után elkészítettük a város mentális térképét, amely választ ad arra, hogy hol sűrűsödnek a falfirkák, a „Miért?” kérdésére azonban nem válaszolnak.

Az alkalmazott módszerek rövid összefoglalása

- Teljeskörű mintavétel (kivéve: az ugyanazon a felületen többször előforduló azonos szignót csak egyszer dokumentáltuk)

- Keresztmetszeti vizsgálat
- Területi egységek szerinti felosztás
- Adatlapon és digitális felvételeken történő dokumentálás
- Adatfeldolgozás, adatellenőrzés
- Adatelemzés: előfordulások, típusonkénti gyakoriság vizsgálata
- Mentális térkép készítése

A dokumentáció feldolgozásának elvei és eredményei

A feldolgozás szakaszában megpróbáltuk minden esztétikai előítélettől mentesen szemlélni és rendszerezni a gyűjtött anyagot. Az egyszerű megosztások, gyakoriságok elemzése is rengeteg olyan információhoz juttatja a kutatót, amely a későbbi minőségi elemzés során nyeri el igazi értékét. A falfirkákról vagy a falfirkászokról készült írások stílusára, a megközelítés elfogultságára gyakran a bennfentesség, az involváltság vagy éppen az ellenkezője, a jog alapján álló merev elutasítás jellemző. A szociológus a tények korrekt összegzésével megpróbálja távol tartani magát az elfogultság mindkét változatától. Egyszerűen szólva: leírjuk, amit látunk, annál nem többet és nem kevesebbet – a megítélés nem a kutató dolga. Nem értékítéletet kívánunk megfogalmazni, csupán ábrázolni egy adott helyzetet. A tények leírása nélkül esély sincs arra, hogy a falfirkálás problémájáról érdemi diskurzus kezdődjön a társadalomban.

A felület

A felület megválasztása egyáltalán nem lényegtelen, hiszen ebben a műfajban ez eleve szétválasztja a közterek és magánházak, valamint az azokhoz tartozó területeken található objektumokra felkerülő vizuális jelek fajtáit. Nagyon gyakran a készítés technikájával függ össze, hogy milyen felületre helyezhető ki. Matrica nem kerül házfalra, mert nem ragad rá, ezért ezt elsősorban fémmre ragasztják, ahonnan egyébként letéphető, kis erőfeszítéssel levakarható. A matrica kihelyezését ezért nem is tartják rongálásnak, s mint azt fentebb már említettem, politikai kampányok esetén bevett, „szinte legális” eszköz. Ezzel szemben a graffitó zömében falakra kerül, minél nagyobb méretű, annál helyigényesebb. A graffitó rongál leginkább, az alkalmazott technika által „használt” felület jellege és nagysága miatt. A stencil nemcsak falakra, kerítésekre kerül, hanem gyakran fémfelületekre (áramszekrényekre, fémből készült szemégyűjtőkre stb.).

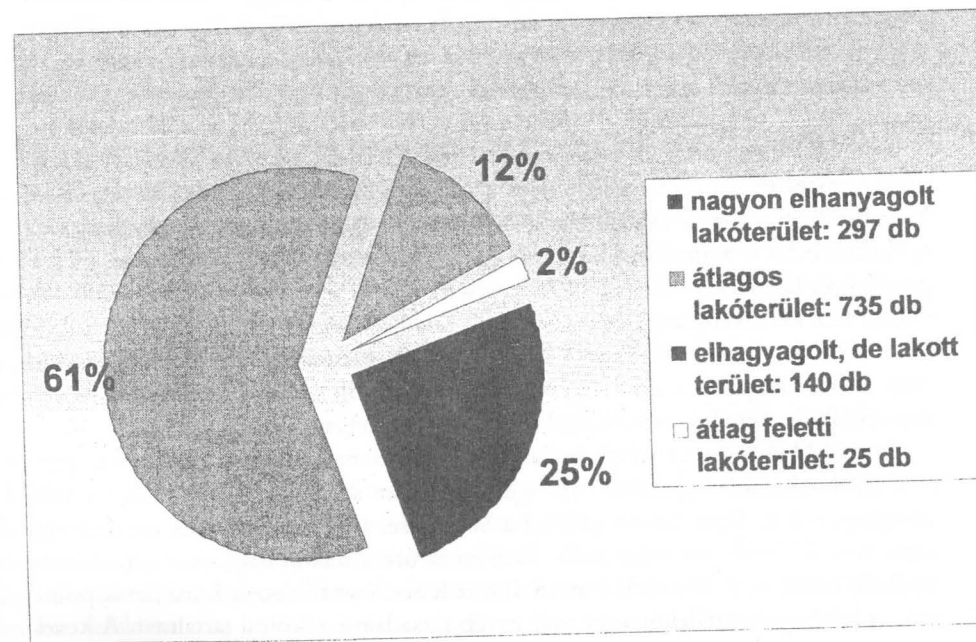
A graffitókat sima falfelületre szeretik leginkább felfújni a készítők (gyakori felüljárók tartóoszlopa, pillére, valamint kőkerítések). A stencilket, hasonlóan a graffitóhoz, sima falfelületre fújják leginkább, hiszen a sablon, amit körbefújnak, csak így illeszkedik pontosan. Stencilt ezen kívül nagy számban fújnak fel még

áramszekrényre. A matricát – a fentebb már kifejtettek miatt – szinte csak fém felületre (csatornaereszre, áramszekrényre, villanyoszlopra, olykor közlekedési táblára) ragasztanak. A matrica előnye, hogy séta közben a tenyérbe rejtve egy mozdulattal felragasztható, kicsi a lebukás veszélye, mivel a munka elsősorban otthon történik.

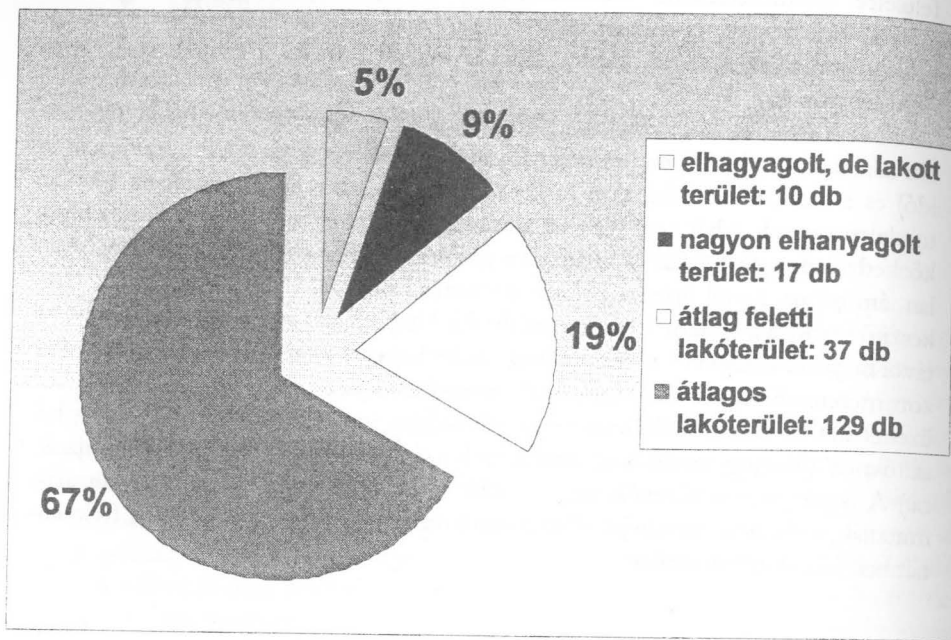
Fontos említést tenni arról, hogy a graffitók több mint háromnegyede falfelületen található, de ebből igen jelentős hányad a Boccaccio „legál falain” (ez már múlt idő) és a vasút melletti kőfalon és kerítéseken található. Ezek a graffitók lakatlan területen vannak, tehát nem frekvenciált útvonalon. Ismereteink alapján azért olyan közkedtek ezek a falak és kerítések a graffitók körében, mert igaz, hogy lakatlan, ám mégis, ha jól belegondolunk, a vonatról pompás kilátás nyílik rájuk. Ez a készítő szándéka, amikor a vasútvonalakról jól látható, ám az emberek lakóhelyétől távol helyezik ki ezeket a többnyire nagy alakú képeket vagy igényesebben kidolgozott méretes betűkből álló tageket. A vonatokra is ezért fújják a jeleket, képeket, üzeneteket. A vonat tovább viszi más városokba, megmutatva magát így más készítőknél. (Megjegyzendő, hogy kutatásunk nem terjedt ki a vonatokra fújt rajzokra.) A tagek (azaz a készítők vagy bandák szignói) az egymás közötti rivalizálást mutatják, elsősorban területjelölő céllal készülnek, viszont gyakoriak a frekvenciált belvárosi közterületeken.

A környék

1. ábra: Graffitók aránya a terület minőségéhez mérve

2. ábra: Stencilek aránya a terület minőségéhez mérve

Adatlapjainkon a területek minőségét 4 különböző kategóriába különítettük el. A skála szerinti felosztásban: az 1. kategória a teljesen elhanyagolt, lakatlan területet jelezte; a 2. kategória elhanyagolt, ám lakott területet jelöl; a 3. pont az átlagos lakóterületek, panelházak, kertés házak övezete; a 4. kategória pedig az átlag feletti ún. villanegyed volt. Ezeket a kategóriákat előre pontosan lehatárolt szempontok jellemezték. (A diagrammon e szerint a felosztás szerint olvashatók az adatok.)

Látható, hogy graffitikkal átlagos területen, lakóterületeken találkozhatunk leginkább, majd ennek szinte ellentétével a nagyon elhanyagolt lakatlan térségekben. Megállapítható, hogy a családi házas övezetben még az átlagos (3. kategória) környékeken belül is arányában kevesebb graffiti és általában falfirka található, mint a panelházak környékén. Ennek az az egyszerű oka, hogy a firkász nem mászik át a családi ház kerítésén, hogy egy olyan falra firkáljon, amit mondjuk a növényektől senki sem lát. Az ún. átlag feletti körzetek villanegyedeiben (4. kategória) ugyanezen okból elenyésző mennyiségben találkoztunk velük, annál inkább a belváros frekvenciált övezeteiben, a kerítéssel nem védett részeken.

Stencilekkel és matricákkal, hasonlóan a graffitükhöz, az átlagos, lakott térségekben találkozhatunk leginkább. Ám igen magas az átlag feletti lakóterületen való megjelenésük is. Ilyen helyek például a Séta térre, a Színház térre, és a Széchenyi térre vezető kisebb belvárosi utcák. Ezek az útvonalakon nap, mint nap számos járókelő halad el. A stencilek a matricákhoz hasonlóan többször hordoznak politikai, akár környezetvédelmi vagy más egyéb társadalmi, erkölcsi tartalmat. A készí-

tők feltehetően ezért helyezik el őket a belvárosban, az adó vevő nélkül mit sem ér. A firkászok célja a figyelemfelkeltés vagy/és akár a polgárpukkasztás.

Méret és magasság

A graffitik átlagos mérete 4,7 négyzetméter, ami nagyon nagyoknak tűnik. Ezt azt igen magas számot a legál falon található óriásinak mondható, olykor 30-40 négyzetméteres graffitik miatt kapjuk. Van olyan festmény, ami eléri a 62 négyzetmétert. A graffitik vizsgálatakor fontos a magasság is, mivel az interjúkból kiderült az is, hogy a graffiti annál értékesebb, minél lehetetlenebb helyen található. Ennek magyarázata az, hogy minél magasabban van, annál nehezebb felfesteni. Ilyeneket a Boccaccio és vasút melletti betonfalakon lehet látni.

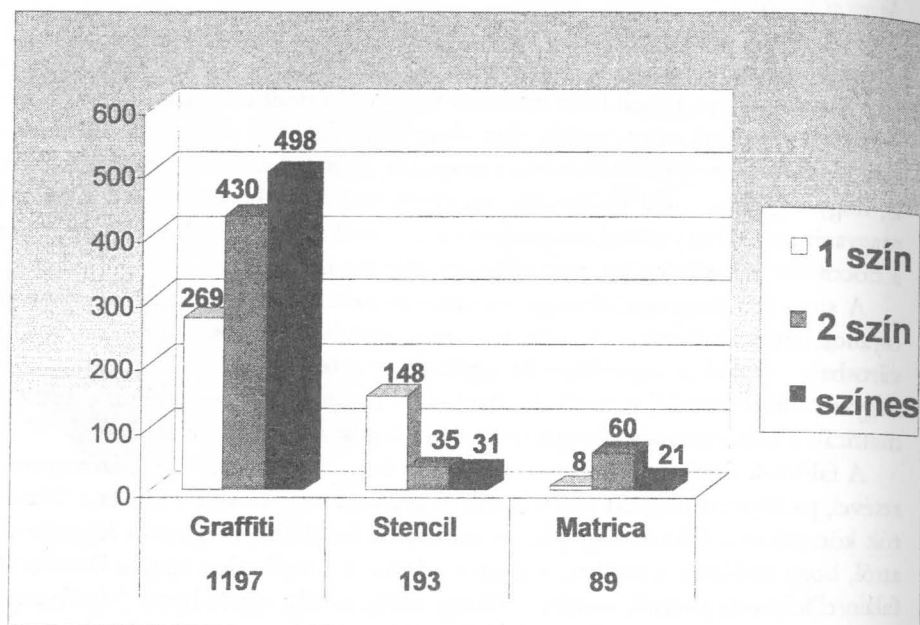
A stencilek átlagosan 23 négyzetcentiméteresek. Vannak a városban azonban olyanok, amelyek eléri az 1, akár a 1,5 négyzetmétert is. Ezekből nincsen sok a városban, de ezek a legszebbek és leglátványosabbak. A matricák átlagosan 6,3 négyzetcentiméteresek, a matricák közül ezek a leginkább szembetűnőek. Ezek a matricák a laikus számára könnyen összekeverhetők a hirdető matricákkal.

A falfirkák elhelyezésének magassága nem függ össze a kép vagy a szöveg méretével, pedig eredetileg ezt feltételeztük. A graffitik nagy része a vasút és a felüljárók környékén a földtől vagy pár cm-rel feljebb kezdődik, még hozzá függetlenül attól, hogy mekkora a területe. Ugyanez a helyzet a legál falon vagy a Boccaccio falain elhelyezett graffitik esetében. Ahogy elfogy a hely, úgy helyezik feljebb vagy lejjebb a rajzot. Ezek a falakon kevés a hely, és el kell férni vagy másét lefesteni, ami torzalkodást szülhet, mi több, a gondosan kivitelezett alkotás későbbi sorsát is veszélyezteti. Aki nem tartja tiszteletben másét, az maga sem számíthat kíméletre. Ezek a graffitik alaptörvényei. A vasút körüli területek és a felüljárók szintén nagy felületeket kínálnak, jól láthatók és munkára alkalmas terepek.

A lakott részek házfalain elhelyezett graffitik magasabban helyezkednek el, ahogy kényelmes az alkotónak, vagy ahogy még létráról elérhető. A magasabban elhelyezett rajzok előnye, hogy megerőltető ráfesteni, tehát nagyobb a túlélési esélye a firkának, ami emeli a firkász presztízsét. A lakóházakon vagy középületeken, frekvenciált helyeken elhelyezett szövegek és rajzok értékét az adja, hogy merészség kell a felviteléhez, tehát adrenalinfokozók, másrészt valóban sokan látják, ha úgy tetszik, sokakat sikerül bosszantani vagy elgondolkodtatni ezekkel, ugyanakkor ezeket – érthető módon – elég hamar eltakarítják.

A stencilek elhelyezésének magassága hasonló elvek szerint működik, legalábbis a fentebb ismertetett területeken. Az áramszekrényekre fűjt stencileket igyekeznek arányosan elhelyezni, fémfelületre többnyire csak egy-egy kép kerül. A matricák elhelyezkedési magassága leggyakrabban szemmagasságban van, de az 50-80 cm-es magasság is gyakori, mert ilyenkor az aktor vagy a politikai aktivista elhaladtában a tenyerében meghúzódozó matricát nyomja fel az ereszcsontra vagy bármilyen fém felületre.

3. ábra: Az alkotások színbeli eltérései (db)

A diagrammból látható, hogy a graffitik többsége színes, csak kevesebb mint egy-negyedük (22 %-a) egyszínű. Az egy szín gyakorlatilag feketét jelent. Az egyszínű graffitik mind tagek, vagyis szignók, amelyeket a készítők pillanatok alatt felfújnak vagy filccel felírnak a falakra, és amelyek a leginkább bosszantóak. Ezek a szignók többnyire semmiféle esztétikai értékkel nem bírnak, s a pusztá rongáláson kívül azt mutatják, hogy az illető itt járt, s erről értesíteni kíván mindenkit, különösen azt a bandát, ahol valószínűleg még a „tápláléklánc” végén van. Ezek között a falfirkák között elvétve, de találunk néha egy-egy angol nyelvű vagy magyar mondatot, ami szól valamiről és üzenni kíván.

A tagek bonyolultabb, némileg esztétikusabb, de ugyanannyira értelmetlen változatát alkotják a két szín kombinálásával létrejött tagek, amelyek fekete kontúros kivitelezésével általában a banda nevét tisztelik meg a firkászok vagy a saját, feltehetőleg éppen emelkedő hírnevüket. Ezeknek a firkáknak, ha van egyáltalán üzenete, az a graffitis társadalomra irányul, a nyilvánosságra ebből csak annyi tartozik, hogy itt vagyok, itt vagyunk, ez a mi területünk.

A több szín (legalább 3) kombinációjával létrejött graffitik esztétikailag a legigényesebbek, s ha az üzenet nem több, mint banda-jel, akkor is a kivitelezés minősége emeli az értékét. A legjobb képes graffitik a legál falakon fordulnak elő,

ahogy azt már egy korábbi kontextusban is kifejtettem. Az összes graffiti 42 %-a (498 db) színes, ami azt jelenti, hogy az utcaművészetnek ez a legkáromoltabb válfaja is törekszik egyfajta igényességre. A vizsgálatból kitűnik, hogy a színek sokfélesége összefügg az igényességgel, így a falfirkák esztétikai értékével is.

A stencilek többsége egyszínű, kevés áll háromnál több színből. Ebben a műfajban a kivitelezés és a tartalom igényessége összhangban áll. Ugyanakkor éppen a stencil az, ahol nagyon szép és pontosan kivitelezett alkotásokat láthatunk egy színben is, s még véletlenül sem jelenik meg a graffitire jellemző mennyiségi mérce. A stencilek több mint kétharmada egy színnel készül. Véleményünk szerint csupán azért, mert itt a munka értékét elsősorban a pontos kivágás és a kivitelezés adja és nem a színek harmóniája. A stencilek gyakran ábrázolnak személyeket, híres arcokat (karaktereket), amelyek pontos és érzékletes megjelenítése ezzel a technikával korántsem egyszerű. Ebben az esetben a hangsúly magán a témán van, azon hogy készítője mennyire volt kreatív és ötletes, valamint, hogy mennyire volt pontos az alkotás kidolgozásakor.

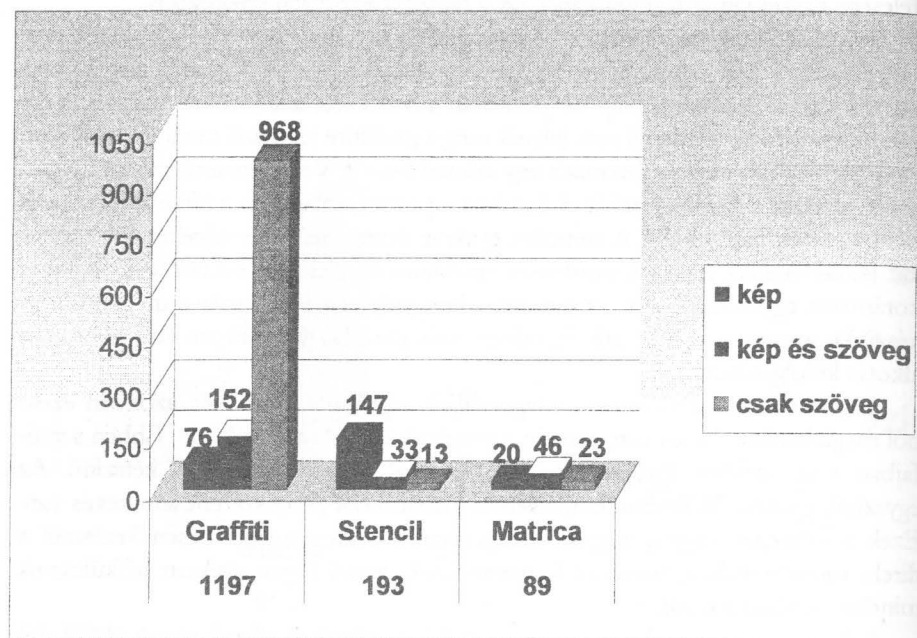
A matricák közül a színesek a legszebbek, legtöbbet mondóak, azonban ezekből meglehetősen kevés van, csupán a matricák 24 %-a tartozik ide. Ebben a műfajban a két színben történő kifejezés dominál, a matricák 67%-a kétszínű. Az egyszínű, gyakran hirdetésre emlékeztető matricákból (9%) szerencsére kevés van. Ezek a szöveges vagy a nagyon hangsúlyozott alakos megjelenésen keresztül a direkt mondanivalóra, üzenetre koncentrálnak, ennél fogva gyakran nélkülöznek minden művészi áttételt.

A dokumentáló munka során megszámlált és rögzített alkotásoknak (1479 db) kb. egyharmada (550 db, azaz 37 %) színes, tehát 3 vagy annál több színből áll, ugyanígy 525 db-ot (35%) két szín alkot, a többi (594 db – 40 %) esetében pedig egy színt alkalmaztak. Ezek sokkal igényesebbek és gondosabban kivitelezettek, mint az imént említett szignók. Ezekbe az alkotásokba maguk a készítők is sok pénzt ölnek (egy flakon szórófesték 800-1000 Ft között mozog), valamint sokszor otthon előre megtervezett munka előzi meg a festést.

Ezzel szemben, mint az előbb láthattuk, a graffitik esetében a színek is nagy hangsúlyt kapnak. Graffitisekkel készített interjúkból kiderült, hogy annál értékeesebb egy graffiti, minél nagyobb és minél színesebb. Ez a művész ügyességét, tehetségét és nem utolsósorban elhivatottságát tükrözi. A festék drága, a kihelyezés hosszadalmas és veszélyes, aki színeset, nagyot és kidolgozott művet csinál, az komolyan veszi. Egynémely színekben és formákban gazdag graffiti elkészítése (pl. a piece) profi munkát kíván, hosszú elkészítési ideje miatt általában legál falra kerül.

4. ábra: Az alkotások alakzati különbségei (db)

A vizsgálatban nagy szerepet kapott az, hogy megkülönböztessük egymástól az alkotásokat úgy, hogy mit és miként ábrázolnak. Itt megkülönböztettünk három kategóriát: képi ábrázolás, kép és a szöveg együtt és szöveg önállóan.

A szöveges ábrázolásmód a graffitiben jelent meg leginkább, ez mind a szubkultúra sajátosságaiból fakad, hiszen a graffitisek elsősorban saját, illetve bandájuk nevét vagy annak rövidített változatát írják fel. Egyszerű filccel felírt szignók, absztrakt vagy kövér betűk kontúrral vagy anélkül. A figurális, vagyis karakterisztikus ábrázolásmód is megjelenik a graffitiben, de az előzőhöz képest ez igen csekély arányban. A firkaalók képein néha megjelenik saját maguk vagy egy olyan karakter, amivel azonosítják magukat, nem ritkán képregényszerű ábrázolási módban. A karakternek a tehetség megmértetésében lehet nagy szerepe, sok festéket és időt igényel, ezért általában csak legál falakon találkoztunk velük. Ezeket a karaktereket általában valamiféle szöveg vagy tag kísérti, többnyire az alkotó neve jelenik meg. Mindez azt mutatja, hogy a tageket el lehet (és voltaképpen kell is) választani a graffiti nemesebb válfajától, de teljes mértékben mégsem lehet, mert a műfaj okán összetartoznak. A két színből álló graffitik soha nem egyszerű tagek, ha alapvető céljuk a szignó megjelenítése, még akkor sem. A kutatás során éppen a szín válik választóvonalá a graffiti és az egyszerű tag között.

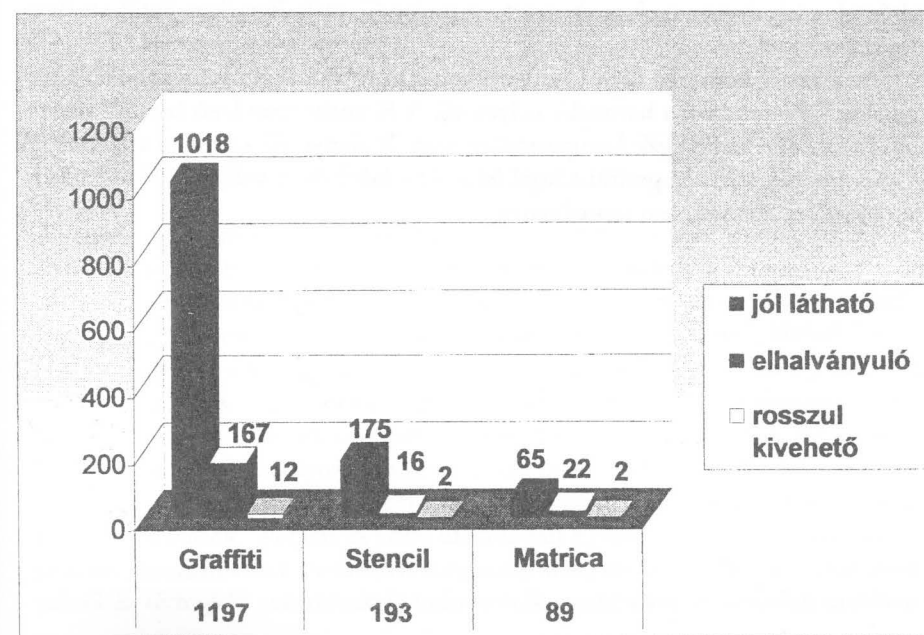
A stencil esetében már teljesen más a helyzet. Látható a diagramból, hogy a stencil esetében a képi ábrázolás a leggyakoribb, mindez ismét bizonyítja, hogy a vizuális képi ábrázolás elsősorban a stencilben jelenik meg. A stencilizők szándékai közé tartozik a hirdetésekkel, reklámokkal való szembeszállás. Úgy akarnak valamit kifejezni, mondani – csak olvasni kell belőlük –, hogy a néző közben használja a fantáziáját és a képzelőerejét. Olykor polgárpukkasztó módon, olykor pedig világosan és egyértelműen mutatnak valamit, vagy egyszerűen csak művészi és gondosan „dekorálnak”.

A matricánál az összetett ábrázolás a jelentősebb. Egy ábra vagy karakter megjelenik a képeken, amit szöveggel is kibővítenek. A matricán a szöveg hordozza leginkább a jelentést, és nem a kép, a kép csak a kiegészítő elem. Nem úgy, mint a stencilnél, ahol ennek pont az ellenkezője történik. A matrica elsősorban direkt üzeneteket hordoz, azt a kép csak árnyalja. A stencilnél a képi megjelenítésen van a hangsúly, annak kell erősnek lennie, a szöveg csak kíséret.

Nagyon fontos tehát levonnunk azt a következtetést, hogy az esetek döntő többségében, mind a három utcaművészet esetében eltérőek az ábrázolásmódok. Persze mindenhol akadnak átfedések, de az ábrázolásmód különbségei az egyes művészeti formák sajátosságaira mutatnak.

Az alkotások általános állapota

5. ábra: Az alkotások általános állapota (db)

A mintánkat alkotó művek aktuális állapotát három kategória szerint különítettünk el: jól látható, elhalványuló, rosszul kivehető. Elmondható, hogy a legtöbbje jó állapotban van, ami bizonyára sokakat elkésérít, szem előtt tartva azt a tényt, hogy ezek a művészeti formák sokszor rombolólag hathatnak. Főként akkor, ha csupán egyszerűen felvitt tagként vagy akár egy szétfolyt rossz minőségű stencilként jelennek meg a város épületein.

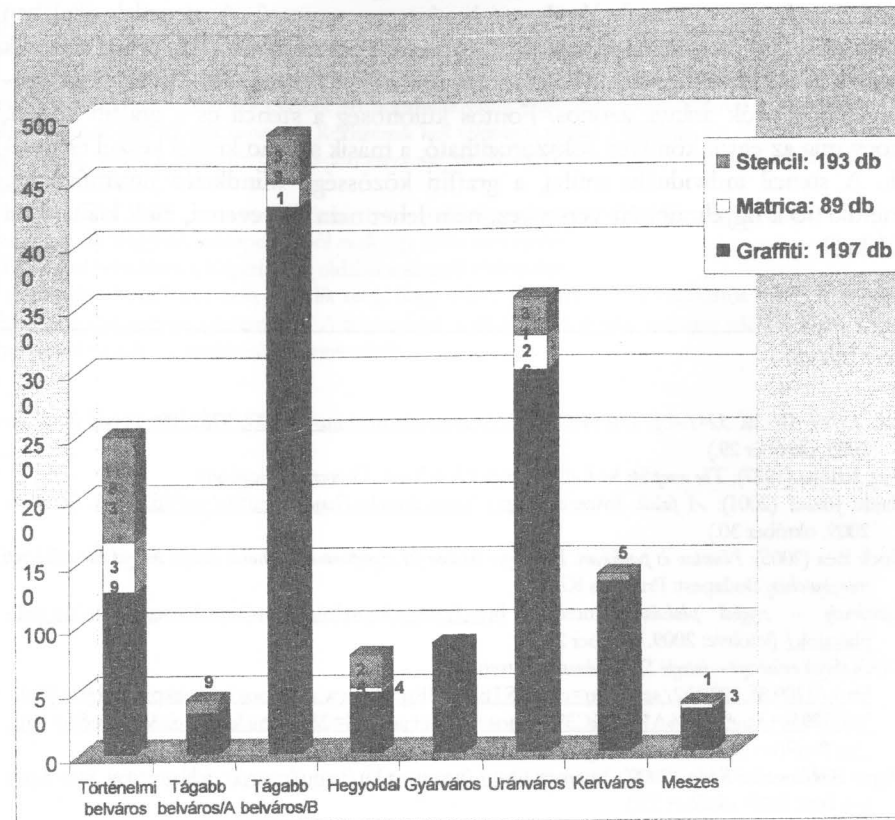
A Pécssett fellelhető dekoratív, gondosan kidolgozott graffitik többsége a periferikus területeken lévő legál falakon vagy elhanyagolt területeken található. Ezzel szemben a várost inkább romboló, az esztétikai élményt alig nyújtó firkák inkább lakott, belvárosi övezetben találhatóak. Ennek az az oka, hogy a graffitisek nevüket területmegjelölő céllal festik fel, minél forgalmasabb, látogatottabb helyen teszik ezt, annál jobban növelik saját presztízsüket a csoportban.

Területi eloszlás⁶

A street artos jelek eloszlása a városban nem egyenletes. Az ábrán jól látható, hogy a belváros a leginkább preferált hely, ahogy ez várható volt. A történelmi belvárosban viszonylag kevés a graffiti színes, nagyméretű változata, mert nincs elég szabad és nagy falfelület, annál több viszont az elmenőben felfirkált egyszerű tag. A tágabb belváros (az ábra 3. kiugró oszlopa) az állomás környéke, ahol nemcsak az állomás kerítései, de a felüljáró nagy betonoszlopai is kínálják a nagy felületet a színes graffitik számára. A régen diszkóként használt, kiégett Boccaccio falait legál falként használták a graffitisek. Az épületet azóta lebontották, a falakkal együtt eltűntek a képek és rajzok is. A street art mulandó, csak digitalizált fotókon élnek tovább a képek.

Az állomás környéke után Uránvárosban a legtöbb a street artos munka, a történelmi belváros csak a harmadik helyen áll. A Kertvárosban lakó fiatalok alapvetően graffitivel dekorálják környezetüket, stencilt elenyésző számban találtunk. A Gyárvárosban talált 86 graffiti a legál falon és a környékén van, közöttük értelem-szerűen sem matrica, sem stencil nincs.

6. ábra: Az alkotások területi eloszlása (db)

Összegzés helyett

A street art három műfaját vizsgálva az adatok elemzése után nyilvánvaló, hogy a stencil és a matrica összetartozó műfajok, nemcsak a sokszorosítás technikai lehetőségei miatt, hanem valószínűleg a készítőik személye miatt is. Elterjedtségük is általában a belvárosban és annak tágabb környezetében jellemző, kivétel Uránváros, ahol viszont a kollégium és az egyetem közelsége közrejátszhat a gyakori előfordulásukban. A graffiti szinte mindenütt jelen van valamilyen mértékben, de a belvárostól távolodva szaporodnak a színes karakterek. A graffitik többsége különböző mélységig kidolgozott, sajátos stílust célzó betűkből áll. A dokumentációs munka során felvett graffitik 41%-a legalább három szintet tartalmaz, ezek az igényesebb alkotások. Pécssett az adott időszakban a graffitik 80%-a betűszöveg volt, neveket, bandaneveket jelentettek meg a rajzoló, melyek elsősorban saját létezésükről és térfoglaló szándékukról tudósították a többieket. A stencil esetében a

helyzet éppen fordított, 76%-uk kép, ennek megfelelően ezek az egyszínűek, mivel többrétegű színes stencilt létrehozni korántsem egyszerű. A stenciliek általában valamiféle többletjelentést hordoznak, amivel egy tágabb közönséghez akarnak szólni. A matricák fele képet és szöveget is tartalmaz, a csak képet vagy csak szöveget hordozók aránya azonos. Fontos különbség a stencil és a graffiti között, hogy míg az egyik könnyen sokszorosítható, a másik szabad kézzel készül és egyedi. A stencil individuális műfaj, a graffiti közösségi. Mindkettő utcaművészet, mindkettő a figyelmünkért versenyez, nem lehet nem észrevenni, ránk kiáltanak a falakról.

Irodalom

- Btk 1978/ IV. tv. 324/A.§. Internet: <http://www.parlament.hu/irom37/9782/09782.pdf> (letöltve: 2009. október 29.)
- Day, Joanna (1987): *The complete book of stencilcraft*. New York: Dover Publications
- Hajdú József (2001): *A falak*. Internet: http://www.dura.hu/hajdu_graffiti/graffiti2.html. (letöltve: 2009. október 30.)
- Hock Bea (2005): *Nemtan és pablika. Lehetséges értelmezési szempontok az utóbbi másfél évtized két művészeti irányzatához*. Budapest: Praesens Kiadó
- Képtelenség – szegedi plakátok. Internet: <http://www.keptelenseg.hu/keptelenseg/olvas/szegedi-plakatok/> (letöltve: 2009. október 29.)
- Kriminálizált művészet – interjú Sugár Jánossal. Internet: http://209.85.129.132/search?q=cache:SThsjZd3RqMJ:www.antropos.hu/cikkprint.php%3Fid%3D2936+Sup%2C3%A1r+J%2C3%A1nos+street+art&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&lr=lang_hu (letöltve: 2009. október 29.)
- Magyar Reklámetikai Kódex (2009). Internet: http://www.ort.hu/temp/magyar_reklametikai_kodex.pdf (letöltve: 2009. október 28.)

Jegyzetek

¹ A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia Tanszékének infrastruktúrája biztosította a háttérrel Gáspár Gabriella egyetemi docens vezette kutatáshoz, amely a Vizuális Műhely keretében, a tanszék hallgatóinak közreműködésével zajlott. A kutatás 2005 végén indult, de a jelen cikk arról a dokumentációs munkáról szól, amit 2007. március 15. és május 15. között végeztünk el, ekkor történt meg az adatok felvétele és a fényképen történő dokumentálás. A digitális fényképek rendezése, szerkesztése Schwiegelhoffer Bence érdeme.

² (2) „A büntetés vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztés, közérdekű munka vagy pénzbüntetés, ha a) a graffitizés kisebb kárt okoz, b) a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó kárt okozó graffitizést csoportosan követik el, vagy c) a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó kárt okozó graffitizést kulturális javak körébe tartozó tárgyon, régészeti lelőhelyen, műemléken, vallási tisztelet tárgyán, vallási szertartás végzésére szolgáló épületen vagy tárgyon, temetési helyen, temetkezési emlékhelyen, temetőben, temetkezési emlékhelyen a halott emlékére rendelt tárgyon, középületen vagy tömegközlekedési járművön követik el. 3) Büntetés miatt egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az, aki a) nagyobb kárt okoz, vagy b) kisebb kárt okoz, és azt a (2) bekezdés b-c. pontjában írtak szerint valósítja meg. (4) A büntetés kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a

graffitizés a) jelentős vagy azt meghaladó kárt okoz, b) nagyobb kárt okoz, és az a (2) bekezdés b-c. pontjában írtak szerint valósul meg.” (Btk. 2004. évi törvénymódosítása, 324/A.§)

³ „A reklám olyan gazdasági tájékoztatás (hirdetés), amely a fogyasztót áruk, szolgáltatások igénybevételére hívja fel, illetve őt ebből a célból befolyásolni kívánja, vagy pedig a fogyasztóval az áru tulajdonosságát és használati módját ismerteti. Reklámnak kell tekinteni azokat a hirdetéseket (fizetett közleményeket) is, amelyek valamely gazdálkodó szervezet nevét vagy tevékenységét népszerűsítik.” (Magyar Reklámetikai Kódex 2009)

⁴ Hajdú József (2001) írása megkülönbözteti a graffitiket a leggyakoribb előfordulási helyük szerint is, de tárgyunk szempontjából ezek egy része irreleváns.

⁵ Erről lásd bővebben a Képtelenség oldalán a szegedi plakátokat.

⁶ A folyóirat lehetőségei nem engedik meg, hogy színes képeket vagy a streetartos műfajok színes térképes megjelenítését prezentáljuk. A fekete-fehér térkép fehér, szürke és fekete jelekkel nem bizonyult attraktívnak, így közlésétől eltekintettünk.